

τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς φιλοσοφικῆς ἐξουσίας συγκεντρώνεται σὲ κάποιες τιτανικὲς ἐμφανίσεις, ποὺ ὑπερνικοῦν τὴν ἱστορικὴ μοῖρα καὶ γίνονται ἀφετηρῆες ἀναθεμελίωσης τῆς ζωῆς. Γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση στὴν ἐξουσία μιᾶς τέτοιας προσωπικότητας, ὅταν βρεθῆ, κανένα μέσον δὲν εἶναι ἀπορριπτό· καὶ βία ἀκόμη θὰ ἐπιτρεπόταν νὰ χρησιμοποιηθῆ. Καὶ ὅταν πιά ἀρχίσῃ μιὰ φορὰ τὴ ζωὴ τῆς, βοηθημένη ἔτσι ἀπὸ μιὰ θεία τύχη, ἡ πλατωνικὴ πολιτεία, ὅταν κάποτε ὁ Λόγος ἐπιβληθῆ στὴν ἱστορία, ἂν δεχθοῦμε σὰν δυνατὸ τὸν καθαρὰ ἰδεατὸν αὐτὸν ὑποθετικὸν ὄρο, τότε ἡ συνέχισή τῆς θὰ εἶναι φυσικὴ καὶ ἀπλή.

Τέλος καὶ ξεπεσμός.— Τέτοια θὰ εἶναι ἡ ἐναρξὴ τῆς πλατωνικῆς πολιτείας στὴν πραγματικότητα, ἂν θέλαμε νὰ τὴ μεταφέρωμε ἐκεῖ. Ἀλλά, σὰν γιὰ κάθε ἀνθρώπινο ἔργο, θὰ ἐρχόταν καὶ γιὰ τὴν καλύτερη αὐτὴ πολιτεία ἡ ὥρα τοῦ τέλους. Κάθε τι ποὺ ἐγίνε καὶ δὲν εἶναι μονάχα, ὅπως οἱ ἰδέες, πρέπει νὰ πεθάνῃ. Καὶ γιὰ τὴν πολιτεία θάνατος θὰ εἶναι ὁ ξεπεσμός, ἡ διαφθορά τῆς. Ἔτσι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ἀληθινὴ πολιτεία θὰ τελειώσῃ ἅμα ἐκλείψουν οἱ βασιλικοὶ ἄνδρες. Ἐρχεται μιὰ στιγμή ποὺ ἡ ζωὴ δὲν ἔχει πιά τὴ δύναμη νὰ γεννήσῃ τέτοιους ἄνδρες, φορεῖς τοῦ Λόγου στὴν ἱστορία. (Πολ. 546 a). Τότε ἀναγκαστικὰ τὴ θέσῃ τους θὰ τὴν πάρουν ἄνθρωποι, ποὺ κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ βρίσκωνται στὴν τάξῃ τῶν φυλάκων. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη βαθμίδα τοῦ ξεπεσμοῦ. Ὅχι ἡ σοφία, ἀλλὰ ἡ ἀνδρεία γίνεται ἡ ρυθμιστικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτείας· καὶ σκοπὸς τῆς γίνεται ἡ τιμὴ, τὸ ὑψιστὸ ἀγαθόν, στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀποβλέπῃ ἡ ἀνδρεία· ἡ πολιτεία μὲ τὴ στρατιωτικὴ τῆς ὑφὴ προσλαμβάνει τὸν τύπο τῆς τιμοκρατίας ἢ τιμαρχίας. (Πολ. 545 b). Τὸ στοιχεῖο τὸ ἐλαττωματικὸ μιᾶς τέτοιας πολιτείας δὲν εἶναι βέβαια ἡ ἀνδρεία, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ στὴν ὀρθὴ πολιτεία, ἀλλὰ ἡ ἀκατάλληλη θέσῃ ποὺ καταλαμβάνει στὴν πολιτεία, ἐκτοπίζοντας τὴν ἡγεσία τοῦ νοῦ. Βάζει μιὰ σφραγίδα τραχύτητας, ἀμουσίας καὶ φιλαρχίας στὴ ζωὴ τῆς πολιτείας καὶ τὴν προσηλώνει στὰ ἔργα τοῦ πολέμου, τῆς γυμναστικῆς καὶ τοῦ κυνηγιοῦ. (Πολ. 548 c, 549 a). Μὲ αὐτὰ ὁμῶς ἀρχίζουν νὰ στρέφονται μονόπλευρα οἱ πολῖτες πρὸς τὴν ὕλη, πρὸς τὰ ὕλικά ἀγαθὰ καὶ σὲ αὐτὸν τὸν κατήφορο σιγὰ - σιγὰ γίνονται φιλοχρήματοι. (Πολ. 549 b).

Τότε συντελεῖται ὁ δεύτερος καὶ χειρότερος ξεπεσμός. Γιατί, ὅταν ἔτσι καὶ ἡ τάξῃ τῶν φυλάκων ἐκφυλισθῆ, μοναδικὸ κίνητρο καὶ γι' αὐτοὺς ἀντὶ τῆς ἀνδρείας θὰ γίνῃ ὁ ὕλικὸς πλοῦτος. (551 a). Τότε σὲ ὅλη τὴν πολιτεία ἀρχίζει νὰ βασιλεύῃ τὸ ἦθος τῆς τρίτης τάξῃς, ὅπου πρυτανεύουν τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη. Τὴν ἐξουσία θὰ τὴν κατέχουν μὲ κριτήρια τὸ τίμημα, ὅχι οἱ ἀξιώτεροι

νά κυβερνοῦν, ἀλλὰ οἱ πλουσιώτεροι. (Πολ. 551 a, b). Αὐτοὶ θὰ ἀποκλείσουν τοὺς φτωχοὺς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ἀκόμη καὶ μὲ τὴ βία τῶν ὄπλων, ἂν εἶναι ἀνάγκη (551 b). Ἔτσι φθάνομε στὴν ὀλιγαρχία. (Πολ. 551 b). Ἡ ὁλότητα ὁμῶς τῆς πολιτείας κομματιάζεται τότε σὲ δυὸ τάξεις· «μὴ μίαν, ἀλλὰ δύο ἀνάγκη εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν, τὴν μὲν πενήτων, τὴν δὲ πλουσίων, οἰκοῦντας ἐν τῷ αὐτῷ, ἀεὶ ἐπιβουλευόντας ἀλλήλοις». (Πολ. 551 d). Μιὰ τέτοια διάσπαση παραλύει καὶ τὴν πολεμικὴ δύναμη τῆς πολιτείας, γιατί οἱ ἄρχοντες τῆς φοβοῦνται περισσότερο τὸν ἐξοπλισμένο λαὸ παρά τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς. (Πολ. 551 e). Ἀλλὰ καὶ χρήματα δὲν εἶναι πρόθυμοι νὰ εἰσφέρουν, φιλοχρήματοι καθὼς εἶναι. Δὲν ἐπιδιώκουν τὴν δικαιοσύνη ὅσοι ἐξουσιάζουν σὲ μιὰ τέτοια πολιτεία, μόνον κοιτάζουν, τὰ χρήματα ποὺ ἔχουν, πῶς νὰ τὰ αὐξήσουν. Μὲ κάθε εἶδος ἐκμετάλλευση, ρίχνουν σὲ δυστυχία καὶ σὲ φτώχεια ὅλο καὶ μεγαλύτερο πλῆθος πολιτῶν. (Πολ. 555 c). Καὶ οὔτε κἂν βλέπουν, ὅτι ἔτσι ἐτοιμάζουν οἱ ἴδιοι τὴν καταστροφή τους. (Πολ. 557 e). Γιατὶ κάποτε θὰ ἐπικρατήσῃ ἢ ἐπανάστασις τῶν φτωχῶν καὶ τότε θὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἢ πολιτεία ὅπου ἐξουσιάζει τὸ πλῆθος, ὁ δῆμος.

Γι' αὐτὴν, λέει ὁ Πλάτων, ὅτι εἶναι «ἡδεῖα πολιτεία καὶ ἀναρχος καὶ ποικίλη, ἰσότητά τινά ὁμοίως ἴσοις τε καὶ ἀνίσοις διανέμουσα». (Πολ. 558 c). Σὲ αὐτὴν ὅλοι παίρνουν μέρος στὴν ἐξουσία· συνήθως μάλιστα μὲ κλήρους ὀρίζονται οἱ ἄρχοντες. Ἡ ἐλευθερία ἔχει πλημμυρίσει μιὰ τέτοια πολιτεία· μπορεῖ καθένας νὰ λήῃ καὶ νὰ κάνῃ ὅ,τι θέλει. (Πολ. 557 b). Σὲ αὐτὴ τὴν πολιτεία δὲν ὑπάρχει καμμιά τάξη ἀντικειμενική, καμμιά ἐνότητα· καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀδύνατη κάθε συνολικὴ δράσις. Ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἔλλειψις κάθε πειθαρχίας τὴν κάνει ἀνίκανη καὶ γιὰ πόλεμο καὶ γιὰ εἰρήνη, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ποινῶν καὶ γιὰ ὅποια συγκεκριμένη πολιτειακὴ λειτουργία. (Πολ. 558 a). Μιὰ τέτοια πολιτεία, μὲ τὴν ποικιλία τρόπων ζωῆς ποὺ τὴν χαρακτηρίζει, μοιάζει, κατὰ τὴν πλατωνικὴ ἔκφραση, μὲ «παντοπώλιον πολιτειῶν». (Πολ. 557 d). Αὐτὴ τὴν σχεδὸν ἀναρχικὴ πολιτεία, ἂν καὶ τὴν ὀνομάζῃ ὁ Πλάτων δημοκρατία, δὲν πρέπει νὰ τὴν ταυτίσωμε μὲ τοὺς νεώτερους τύπους τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν. Εἶναι μιὰ θεωρητικὴ κατασκευὴ, ὅπου μὲ σκόπιμη ἀκρότητα τονίζονται οἱ ποικίλες ἐκτροπὲς τῆς ὀλοκρατουμένης πολιτείας καὶ ἔτσι ἔρχεται βέβαια σὲ ἀντίθεση μὲ κάθε μορφή κράτους δικαίου.

Ὅταν μιὰ πολιτεία φθάσῃ σὲ αὐτὴ τὴν κατάστασις, εἶναι ἐτοιμηπιά νὰ μεταβῇ σὲ ἕναν ἄλλο πολιτειακὸν τύπο, τὴν τυραννίδα. «Καὶ ἡ γενναία δὴ τυραννὶς καὶ πασῶν τούτων διαφέρουσα, τέταρτόν τε καὶ

ἔσχατον πόλεως νόσημα». (Πολ. 544 c)· ἔτσι τὴν ἀναγγέλει ὁ Πλάτων. "Ὅπως ἡ ἀπληστία τοῦ πλούτου καταστρέφει τὴν ὀλιγαρχία καὶ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν λαοκρατία, ἔτσι καὶ ἡ ἀπληστία τῆς ἐλευθερίας, καταστρέφοντας τὴν ἐξουσία τοῦ δήμου, ὀδηγεῖ στὴν τυραννίδα. (Πολ. 562 c). "Ὅταν ὁ δῆμος τύχη νὰ ἔχη «οἰνοχόους κακοὺς» καὶ μεθύση ἀπὸ ἄκρατην ἐλευθερία, (Πολ. 562 d), τότε ὅλες τὶς κοινωνικὲς σχέσεις τὶς κλονίζει ἡ ἀναρχία καὶ ἐτοιμάζεται ἡ φυσικὴ μετάπτωση ἀπὸ τὴν ὑπέρμετρην ἐλευθερία στὴ δουλεία «τὴν πλείστην καὶ τὴν ἀγριωτάτην». (Πολ. 564 a). Θέλοντας νὰ ἀντιδράσῃ στὰ δεινὰ τῆς ἀκυβερνησίας, δίνει τότε ὁ λαὸς σὲ ἓνα πρόσωπο ἐξαιρετικὴ ἐξουσία, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὸ τὴν τάξην καὶ γιὰ νὰ ἀνασυντάξῃ τὴν ἐξαρθρωμένην πολιτικὴν ζωὴν· «ὅταν περ φύηται τύραννος, ἐκ προστατικῆς ρίζης καὶ οὐκ ἄλλοθεν βλαστάνει». (Πολ. 565 d). Ἄλλὰ ρωτᾷ ὁ Πλάτων: «Τίς ἀρχὴ οὖν μεταβολῆς ἐκ προστάτου ἐπὶ τύραννον;» (Πολ. 565 d). «Τὸ δὴ τυραννικὸν αἶτημα, ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος, τὸ πολυθρύλητον ἐπὶ τούτῳ πάντες οἱ εἰς τοῦτο προβεβηκότες ἐξευρίσκουσιν, αἰτεῖν τὸν δῆμον φύλακὰς τινὰς τοῦ σώματος, ἵνα σῶς αὐτοῖς ᾖ ὁ τοῦ δήμου βοηθός». (Πολ. 566 b). Ἀμέσως ἔπειτα ὁ τύραννος ἀναπτύσσει δραστηριότητα ἐξαιρετικὴν· καὶ «πρῶτον μὲν πολλέμους τινὰς αἰεὶ κινεῖ, ἵν' ἐν χρεῖα ἡγεμόνος ὁ δῆμος ᾖ»· (Πολ. 566 e)· ἀλλὰ «καὶ ἵνα χρήματα εἰσφέροντες, πένητες γιγνόμενοι, πρὸς τῷ καθ' ἡμέραν ἀναγκάζωνται εἶναι καὶ ἥττον αὐτῷ ἐπιβουλεύωσι». (Πολ. 567 a). Καὶ συνεχίζει: «Ἄρ' οὖν οὐχὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τοῖς πολίταις ἀπεχθάνηται ταῦτα δρῶν, τοσοῦτῳ πλείονων καὶ πιστοτέρων δορυφόρων δεήσεται;... Αὐτόματοι, ἔφη, πολλοὶ ἤξουσι πετόμενοι, ἐὰν τὸν μισθὸν διδῶ.». (Πολ. 567 d). Καὶ ἀντιμετωπίζοντας τὸ ζήτημα καὶ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ ὄψης: «Δῆλον, ἔφη, ὅτι ἐκ τῶν πατρῶων θρέψεται αὐτός τε καὶ οἱ συμπόται τε καὶ ἑταῖροι καὶ ἑταῖραι. — Μανθάνω, ἦν δ' ἐγώ· ὅτι ὁ δῆμος... θρέψει αὐτόν τε καὶ ἑταίρους». (Πολ. 568 e). Τέλος συγκεφαλαιώνοντας τὶς κρίσεις του γιὰ τὸ λαὸν, ποὺ ἀφίνοντας τὴν δημοκρατικὴν πολιτεία στρέφεται πρὸς τὴν τυραννίδα, συμπεραίνει: «ὁ δῆμος φεύγων ἂν καπνὸν δουλείας ἐλευθέρων εἰς πῦρ δούλων δεσποτείας ἂν ἐμπεπτωκῶς εἴη, ἀντὶ τῆς πολλῆς ἐκείνης καὶ ἀκαίρου ἐλευθερίας τὴν χαλεπωτάτην τε καὶ πικροτάτην δούλων δουλείαν μεταμπισχόμενος». (569 b).

Διάκριση πολιτευμάτων.— Τὸ πρόβλημα τῆς διάκρισης τῶν πολιτειακῶν μορφῶν ἀπασχόλησε τὸν Πλάτωνα καὶ μιὰν ἄλλην φορά, στὸν «Πολιτικό.» Ἐνῶ στὴν «Πολιτεία» οἱ διακρίσεις εἶναι ἰστορικώτερες καὶ προσαρμόζονται στὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου, ἔτσι ποὺ κάθε ἐφαρμογὴ τους ἔξω ἀπὸ αὐτὸν τὸν

κόσμο δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γίνη χωρὶς προσαρμογές, οἱ διαιρέσεις τοῦ «Πολιτικοῦ» εἶναι θεωρητικώτερες καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν κλασσικὴ ἀριστοτελικὴ διάκριση τῶν πολιτειῶν. Καὶ στὸν «Πολιτικὸν» ὁ Πλάτων διακρίνει τοὺς σωστοὺς ἀπὸ τοὺς ἐσφαλμένους τύπους τῆς πολιτείας. Παίρνει γιὰ βάση τὴ μιὰ μόνη ἀληθινὴ πολιτεία τῆς ἰδέας καὶ ἔπειτα, ἔχοντας αὐτὴν ὡς κριτήριον, μελετᾷ σὰν καλύτερα ἢ χειρότερα μιμήματα, ὅλες τὶς ἄλλες μορφές τῶν πραγματικῶν πολιτειῶν. Γιὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν ὀρθὴν πολιτεία, λέει: «ταύτην ὀρθὴν διαφερόντως εἶναι καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ἣ τις ἂν εὐρίσκει τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον, ἐάν τε κατὰ νόμους ἐάν τε ἄνευ νόμων ἄρχωσι, καὶ ἐχόντων, ἢ ἀκόντων, καὶ πενόμενοι ἢ πλουτοῦντες, τούτων ὑπολογιστέον οὐδὲν οὐδαμῶς εἶναι κατ' οὐδεμίαν ὀρθότητα». (Πολιτικός 293c).

Γιὰ ὅλες τὶς πραγματικὲς πολιτείες, τὰ μιμήματα τῆς ἀληθινῆς διατυπώνει ὁ Πλάτων τὸν κανόνα: «Δεῖ δὴ τὰς τοιαύτας γε ὡς εἴκοιε πολιτείας, εἰ μέλλουσι καλῶς τὴν ἀληθινὴν ἐκείνην... εἰς δύναμιν μιμήσεσθαι, μηδέποτε κειμένων αὐτοῖς τῶν νόμων μηδὲν ποιεῖν παρὰ τὰ γεγραμμένα καὶ πάτρια ἔθνη». (Πολιτικός 300c, 301a). Ὅ,τι λοιπὸν γιὰ τὴν ἰδεατὴν πολιτεία εἶναι ἀδιάφορον, γιὰτὶ σὲ αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν θετικοὶ κανόνες, γιὰ τὶς ἄλλες αὐτὲς πολιτείες εἶναι ἀπαραίτητο. Ἡ τήρηση τῶν νόμων εἶναι τὸ βασικὸ κριτήριον γιὰ τὴν ποιοτικὴ καὶ ἀξιολογικὴ διάκριση μεταξὺ τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν διάκριση ποὺ γίνεται μὲ βάση τὴν τυπικὴ συγκρότηση τῆς ἐξουσίας. Οἱ πολιτείες διακρίνονται λοιπὸν σὲ πολιτείες δικαίου καὶ σὲ κακὲς πολιτείες.

Ἐξαιρώντας πάντοτε τὴν ἰδεατὴν, κατὰ τὴν τυπικὴν τους διάκριση ἔχομε τρία εἶδη πολιτείας: τὴν μοναρχία, «ὅποταν αὖθις εἰς ἄρχην», τὴν «τῶν μὴ πολλῶν» δηλαδή τῶν πλουσίων, καὶ τὴν «τῶν πολλῶν». Αὐτὲς τώρα θὰ τὶς διχοτομήσωμε ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τηροῦν ἢ ὄχι τοὺς νόμους. Καὶ πρῶτα ἡ μοναρχία θὰ εἶναι βασιλική, «ὅποταν αὖθις εἰς ἄρχην κατὰ νόμους, μιμούμενος» τοὺς ἄρχοντες τῆς ὀρθῆς πολιτείας: θὰ εἶναι ἀντίθετα τυραννικὴ καὶ θὰ εἶναι τύραννος ὁ μονάρχης, «ὅταν μήτε κατὰ νόμους μήτε κατὰ ἔθνη πράττῃ». Ἐπειτα ἡ πολιτεία τῶν μὴ πολλῶν, ὅταν οἱ πλούσιοι ποὺ κυβερνοῦν μιμοῦνται τὴν ὀρθὴν πολιτεία, τηρώντας τοὺς νόμους, πρέπει νὰ ὀνομάζεται ἀριστοκρατία: «ὅποταν δὲ νόμων μὴ φροντίζωσιν», πρέπει ἡ πολιτεία νὰ ὀνομάζεται ὀλιγαρχία. Καὶ τελευταῖα ἡ πολιτεία τῶν πολλῶν, ἡ δημοκρατία πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ διαιρεθῇ σὲ δύο εἶδη ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τηρῇ ἢ ὄχι τοὺς νόμους, ἔστω καὶ ἂν δὲν παίρνη καὶ ὀνομα-διαφορετικόν.

· "Όσο για τὴν ἀξία τῶν τέτοιων πολιτειῶν, κατὰ τὶς συνέπειες ποῦ ἔχει σὲ καθεμία ἢ τήρηση ἢ ἢ μὴ τήρηση τῶν νόμων, μπορεῖ νὰ γίνῃ ἢ ἀκόλουθη ἀξιολογικὴ διάκριση. Ἡ μοναρχία, ὅταν λειτουργήσῃ κατὰ νόμους ἀγαθούς, εἶναι ἢ «ἀρίστη πασῶν τῶν ἔξ· ἄνομος δέ, χαλεπὴ καὶ βαρυτάτη συνοικῆσαι». (Πολιτικός 302 e). Ἡ πολιτεία τῶν μὴ πολλῶν, καθὼς στέκει ἀνάμεσα σὲ μοναρχία καὶ δημοκρατία, εἶναι τὸ ἴδιο μέτρια καὶ κατὰ τὶς καλὰ καὶ τὶς κακὰς τῆς συνέπειες. "Όσο για τὴ δημοκρατία διαπιστώνει ὁ Πλάτων· «τὴν δ' αὖ τοῦ πλήθους κατὰ πάντα ἀσθενῆ καὶ μηδὲν μῆτε ἀγαθὸν μῆτε κακὸν μέγα δυναμένην ὡς πρὸς τὰς ἄλλας διὰ τὸ τὰς ἀρχὰς ἐν ταύτῃ διανενεμῆσθαι κατὰ σμικρὰ εἰς πολλούς· διὸ γέγονε πασῶν μὲν νομίμων τῶν πολιτειῶν οὐσῶν τούτων χειρίστη, παρανόμων δὲ οὐσῶν συμπασῶν βελτίστη». (Πολιτικός 303 a).

VII

Συγκρίσεις πλατωνικῆς πολιτείας.— Για τὴν πολιτεία τοῦ Πλάτωνος δὲν βρίσκουμε κανένα σημεῖο συγκρίσεως μέσα στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Βέβαια συχνὰ γίνονται συγκρίσεις τῆς πλατωνικῆς πολιτείας μὲ τὴν σειρά τῶν φανταστικῶν πολιτειῶν, ποῦ μὲ τὴν πρόθεση νὰ μιμηθοῦν τὴν πλατωνικὴν πολιτεία, πολλοὶ θέλησαν νὰ συνθέσουν καὶ στὴν ἀρχαιότητα καὶ στοὺς νεώτερους χρόνους. Καμμιά τέτοια πολιτεία δὲν μᾶς σώζεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Στούς νεώτερους χρόνους οἱ πιὸ διάσημες εἶναι ἢ *Città del Sole* τοῦ Campanella, ἢ *Utopia* τοῦ Thomas Morus, τοῦ καγκελλαρίου τοῦ Ἑρρίκου τοῦ VIII καὶ ἢ Ἄτλαντίδα τοῦ Bacon. Ἡ ὁμοιότητα ὅμως τῆς πλατωνικῆς πολιτείας μὲ ὅλες αὐτὰς τὶς φανταστικὰς πολιτείας εἶναι μόνον ἐξωτερικὴ. Καμμιά δὲν θεμελιώνεται, σὰν τὴν πλατωνικὴν πολιτεία, σὲ μιὰν ἀπόλυτην ἀρχή· καμμιά δὲν ἔχει τὸ μεταφυσικὸ τῆς βάθος. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μείνῃ ἀσύγκριτη στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος ἢ πλατωνικὴν πολιτεία. Μόνον μὲ τὴ θεωρία τῆς πολιτείας τοῦ Hegel μπορεῖ ἴσως κατὰ κάποια τῆς στοιχεῖα νὰ παραλληλισθῇ. Ὑπάρχει ἓνα σημεῖο κοινὸ καὶ στὶς δύο αὐτὰς πολιτικὰς θεωρίας· καὶ στὶς δύο ἐμφανίζεται ἢ πολιτεία σὰν τελείωση τοῦ πνεύματος στὴν ἱστορία, σὰν τὸ ἔσχατο τέρμα τῆς, σὰν πραγματοποιήσιον τῆς ἰδέας καὶ ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου. Γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τοὺς δύο φιλοσόφους ὄχι τὸ ἄτομο, ἀλλὰ ἢ πολιτεία ἂν ὄχι τὸν μόνον, πάντως τὸν κύριον τελικὸ σκοπὸ τῆς ἱστορίας· δὲν ὑπάρχουν οἱ πολιτείες γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ τὰ ἄτομα, ποῦ μόνον τοὺς δὲν ἔχουν αὐτάρκεια, ὑπάρ-

χουν για τή σύνθεση τοῦ ἀπόλυτα ἀξίου, τῆς πολιτείας. Ἔτσι καί για τοὺς δύο φιλοσόφους ἡ ἠθική ζωὴ δὲν ἀρτιώνεται στὸ ἄτομο, ἡ ἠθική δὲν εἶναι ἀτομική. Στὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου καί τῆς πολιτείας περικλείουν καί οἱ δύο τὴν ἠθική τους. Ἡ ἠθική τους εἶναι στοιχεῖο τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας.

Ἡ σχέση αὐτὴ τοῦ Πλάτωνος καί τοῦ Hegel διαφωτίζει κάπως καί τὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῆς σχέσης τῆς πλατωνικῆς πολιτείας μετὴν πραγματικότητα. Τὴν σχέση αὐτὴ κατὰ πολλοὺς τρόπους τὴν ἀντιλήφθηκαν. Ἄλλοι πῆγαν νὰ θεωρήσουν τὴν πλατωνικὴ πολιτεία σὰν ἰδέα, σὰν ὀδηγητικὴ ἀρχή· ἄλλοι τὴν εἶδαν σὰ νὰ στέκεται πιὸ κοντὰ στὴν ἱστορία, χωρὶς ὅμως καί νὰ παύη νὰ εἶναι πάντα κάτι ἰδεατό, δηλαδή κάτι ἀπραγματοποίητο· ἄλλοι τὴν θεώρησαν σὰν κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ, σὰν ἓνα ἰδανικὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιδιώξη ὁ πολιτικὸς τῆς πραγματικότητος. Καί τέλος, ἄλλοι πάλι τὴν ἐρμήνευσαν ἔτσι, καθὼς μᾶς δίνεται στὴν ὁλότητά της, σὰν ἰδανικὸ, ποὺ ἰσχύει αἰώνια για ὅλους τοὺς λαοὺς καί τοὺς καιροὺς, καί ἄλλοι σὰν ἰδανικὸ, ποὺ ἰσχύει για μιὰ μόνον ἐποχὴ, τὴν ἑλληνικὴ κλασσικὴ πραγματικότητα.

Ἡ Πλατωνικὴ πολιτεία ὡς παράδειγμα.— Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι ἰδέα. Ἡ ἰδέα εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε πραγματικὸ περιεχόμενο, ἐνῶ ἡ πλατωνικὴ πολιτεία εἶναι ἓνας συγκεκριμένος, κατὰ τὸ περιεχόμενό του ὠρισμένος κόσμος. Ἡ πλατωνικὴ πολιτεία εἶναι μιὰ ἰδέα πραγματοποιημένη στὴν ἱστορία· εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης. Ἄν στὴν πλατωνικὴ θεωρία τῆς πολιτείας ὑπάρχει κάτι ποὺ εἶναι ἰδέα, αὐτὸ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ὄχι ἡ ἴδια ἡ πολιτεία. Ἀλλὰ ἡ πλατωνικὴ πολιτεία δὲν εἶναι καί μιὰ καιρικὴ, ἱστορικὴ πραγματικότητα. Θεμελιώνεται σὲ κάτι ἀπόλυτο, στὸ λόγο, στοὺς βασιλικοὺς ἄνδρες ποὺ τὸν ἐνσαρκώνουν. Φυτρώνει ἔτσι ἀπὸ τὸ λόγο, ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν ἰδεῶν. Ρίζα της εἶναι ἡ ἰδέα· χωρὶς αὐτὴν δὲν ζῆ. Στηρίζεται στὴν ἱστορικὰ ἀδύνατη ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ἰδέα γίνεται πραγματικότητα, ὅτι ἐνσαρκώνεται σὲ ἱστορικοὺς ἀνθρώπους.

Ἄφοῦ ὅμως οὔτε τὸ ἓνα εἶναι οὔτε τὸ ἄλλο ἡ πλατωνικὴ πολιτεία, τί εἶναι τότε; Τὴν ὀνομάζει ὁ Πλάτων παράδειγμα. Ἀλλὰ ὀνομάζει παραδείγματα καί τις ἰδέες. Ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴ συνωνυμία δὲν πρέπει νὰ προκύψῃ καμμιά σύγχυσις. Τὸ παράδειγμα δὲν σημαίνει πάντα τὴν ἰδέα. Λέει ὁ Πλάτων, (Πολ. 472 d), «ἀγαθὸν ζωγράφον εἶναι ὅς ἂν γράψας παράδειγμα οἷον ἂν εἶη ὁ κάλλιστος ἄνθρωπος...». Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι στὸ χωρίο τοῦτο τὸ παράδειγμα δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνῃ τὴν ἰδέα· ὁ κάλλιστος ἄνθρωπος, ποὺ

ζωγραφίζει ο ζωγράφος, δὲν εἶναι ποτὲ ἰδέα, εἶναι συγκεκριμένη πραγματοποίηση τῆς ἰδέας. Ἔτσι ἡ καλλίστη πολιτεία, πού ζωγραφίζει ὁ φιλόσοφος, δὲν εἶναι καὶ αὐτὴ πραγματοποίηση τῆς ἰδέας, εἶναι ἓνας ἰδανικὸς σχηματισμὸς κατὰ τὴν ἰδέα. Ἡ πλατωνικὴ πολιτεία λοιπὸν εἶναι παράδειγμα, κάτι πού τοποθετεῖται μετὰ ξὺ τῆς ἰδέας καὶ τῆς πραγματικότητος. Διέπεται ἀπὸ τὴν ἰδέα, ἀλλὰ σύγχρονα εἶναι καὶ κάτι συγκεκριμένο. Καὶ σὰν κάτι συγκεκριμένο ἔχει καὶ ὠρισμένο περιεχόμενο· τὸ ὠρισμένο περιεχόμενο ὅμως, εἶναι πάντα γνῶρισμα τῆς πραγματικότητος. Ἡ πλατωνικὴ πολιτεία, εἶναι λοιπὸν κάτι τὸ μικτό. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἶναι κάτι πού δὲν εἶναι ἰδέα, ἔγινε ὅμως κατὰ τὴν ἰδέα, κατὰ τὸ δέον τῆς ἰδέας, καὶ γι' αὐτὸ προβάλλει τὸ ἴδιο αἶτημα μὲ τὴν ἰδέα, νὰ ζήσῃ ἡ πραγματικότητα κατὰ τὸ παράδειγμά της.

Πλατωνικὴ πολιτεία καὶ πραγματικότητα.— Ἡ πλατωνικὴ πολιτεία εἶναι κάτι πιὸ εἰδικὸ ἀπὸ τὴν ἰδέα. Εἶναι ἡ ἰδέα εἰδικευμένη, ἐξατομικευμένη, ἡ ἰδέα πού ἔχει προσλάβει τὸ ἱστορικὸ περιεχόμενο πού ὁ Πλάτων τῆς ἔδωσε. Καὶ σχημάτισε ὁ Πλάτων τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ περιεχόμενο, προσπαθώντας τὰ δεδομένα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος νὰ τὰ συμμορφώσῃ μὲ τὸ νόμο τῆς δικαιοσύνης, μὲ τὴν ἰδέα. Τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ δεδομένα εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς στὴν ἐποχὴ του. «Τί δὲ δὴ, ἦν σὺ πόλιν οἰκίζεις, οὐχ ἐλληνίς ἔσται; Δεῖ γ' αὐτήν, ἔφη». (Πολ. 469 e). Χρησιμοποιώντας τις ἐκφράσεις τοῦ Hegel μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ πλατωνικὴ πολιτεία δὲν εἶναι ἡ ἰδέα ὡς κάτι ἀπόλυτο, ἀλλὰ εἶναι ἡ διαλεκτικὴ στιγμή τῆς ἰδέας, ἡ στιγμή τῆς ἰδέας, πού χαρακτηρίζει τὸν ἐλληνικὸ κόσμον. Ὁ ἴδιος ὁ Hegel γράφει γιὰ τὸν Πλάτωνα: «Ὁ Πλάτων δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού καταπιάνεται μὲ ἀφηρημένες θεωρίες καὶ ἀρχές. Τὸ οὐσιαστικὸ του πνεῦμα οὐσία διέγνωσε καὶ οὐσία διετύπωσε. Καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο, παρὰ ἡ οὐσία τοῦ κόσμου μέσα στὸν ὁποῖον ἔζησε, ἡ οὐσία τοῦ ἐνὸς πνεύματος, πού ἦταν μέσα του ζωντανό, ὅσο ἦταν καὶ στὴν Ἑλλάδα. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὴν ἐποχὴ του. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του εἶναι καὶ πνεῦμα του. Ἀλλὰ ἡ δυσκολία εἶναι νὰ τὸ διαγνώσῃ κάποιος κατὰ τὸ περιεχόμενό του». Σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τις σκέψεις αὐτὲς τοῦ Hegel, πίσω ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, πού ἀποτελοῦν τις ἐλληνικὲς πολιτεῖες, ὑπάρχει μιὰ οὐσία μόνιμη καὶ ἀληθινή. Καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία ἐκφράσθηκε μὲ τὴν πλατωνικὴν πολιτεία. Ἡ πλατωνικὴ πολιτεία εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ νόημα τῆς ἐλληνικῆς πόλης· εἶναι ἡ ἐλληνικὴ

πάλη στην ολοκληρωτική της πραγμάτωση· σε αυτήν, πού στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει ποτέ. Έτσι έχει ή πολιτεία του της ιστορικής αυτής σφαίρας και τις αρετές και τὰ ἐλαττώματα.

Ἡ κυριαρχία τοῦ ἀντικειμενικοῦ λόγου, τῆς ἰδέας, ἡ πειθαρχία τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου κάτω ἀπὸ τὸ κλασσικὸ μέτρο και τὸ νόμο τοῦ συνόλου, αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιακὴ ἀρετὴ της. Ἡ ἀγνοία τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος, ἡ σύνθλιψη τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου κάτω ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ συνόλου, αὐτὸ εἶναι τὸ ἐλαττωματικὸ της σημεῖο, ὅπως ἀναπτύσσει, συνεχίζοντας, ὁ Hegel. «Τὸ ὅτι τὰ ἄτομα πράττουν ὄχι ἀπὸ σέβας και δέος πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας, τῆς πατρίδας, ἀλλὰ ἀπὸ πεποίθηση δική τους, τὸ ὅτι ὕστερα ἀπὸ ἕνα ἠθικὸ διαλογισμὸ παίρνουν μίαν ἀπόφαση και προσδιορίζονται ἀπὸ αὐτήν, αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας εἶναι μεταγενέστερη, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς νεώτερης ἀνεπτυγμένης ἐποχῆς. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἰσέδυσσε και στὸν ἑλληνικὸ κόσμο, ἀλλὰ ὡς ἀρχὴ καταστροφῆς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν και τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς». Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος ἐγκαινιάζεται στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς σοφιστές. Εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς σωκρατικῆς και πλατωνικῆς ἀντικειμενικότητας τοῦ λόγου, και βέβαια συγχρόνως ἡ ἀρχὴ, πού, διασπώντας τὴν ἑλληνικὴ πολιτεία, κλόνισε τὴ ζωὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ. «Και ἦταν καταστροφή, γράφει συνεχίζοντας ὁ Hegel τὶς κρίσεις του, γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος, γιὰ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ἡ πολιτεία, οἱ νόμοι, δὲν ἦταν ἐτοιμασμένοι και οὔτε ἦταν δυνατόν νὰ ἔχουν ἐτοιμασθῆ, γιὰ νὰ εἰσδεχθοῦν αὐτὴ τὴν ἀρχή. Αὐτὰ τὰ δύο (δηλαδὴ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα και ἡ ὑποκειμενικότητα) δὲν εἶναι ὁμογενῆ. (Γιὰ νὰ μιλήσωμε ἐγγεγραμμένα, δὲν ἀνήκουν στὴν ἴδια διαλεκτικὴ στιγμὴ τῆς πορείας τοῦ πνεύματος). Και γι' αὐτό, (ὅταν εἰσέδυσσε ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικότητας) ἑλληνικὸ ἦθος και ἔθος ἔπρεπε νὰ καταποντισθοῦν. Ὁ Πλάτων λοιπὸν γνώρισε και συνέλαβε τὸ πνεῦμα, τὴν οὐσία τοῦ κόσμου του και τὴν διατύπωσε, μὲ τὸν εἰδικώτερο καθορισμό: ὅτι αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικότητας θέλησε νὰ τὴν ἐξοβελίσῃ και νὰ τὴν κατάστησῃ ἀδύνατη στὴν πολιτεία του». Σε αὐτὴν του τὴν προσπάθεια πρέπει νὰ ἀποδώσωμε και τὸ διώξιμο ἀπὸ τὴν πολιτεία του τῶν πρὸ ἐλευθέρων ἀνθρώπων, τῶν ποιητῶν, πού κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύουν τὸ πνεῦμα τῆς ὑποκειμενικότητας. Σε αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἐπίσης ἔχει τὴν αἰτία της ἡ ἀπαγόρευση κάθε ἀτομικῆς πρωτοβουλίας και στὴν ἰδιωτικὴ ἀκόμη ζωὴ, ἡ ολοκληρωτικὴ ἀπορρόφηση τοῦ ἀτόμου στὴ σφαῖρα τῆς ἀντικειμενικότητας.

«Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς, λέει ὁ Hegel, ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ και

νά ἐπιτύχη ὁ Πλάτων· Ἐπρεπε νά ἐκφράσῃ τὸ πνεῦμα, τὴν οὐσία, τῆς ἐποχῆς του· καὶ αὐτὸ τὸ πραγματοποιήσῃ». «Στέκεται λοιπὸν σὲ μιὰν οὐσιαστικὴ σκοπιά, σὲ μιὰ σκοπιά ποὺ θεμελιώνεται στὴν οὐσία τῆς ἐποχῆς του. Ἀλλὰ εἶναι μόνον σχετικὰ οὐσιαστικὴ, γιατί εἶναι μιὰ σκοπιά μονάχα ἑλληνικὴ καὶ συνειδητὰ ἀποκλείει τὴν μεταγενέστερη ἀρχή. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀπόλυτο καὶ γενικὸ τοῦ πλατωνικοῦ πολιτειακοῦ ἰδανικοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ πρέπει νά τὸ ἐξετάσωμε. Συζητήσεις, στηριγμένες σὲ νεώτατες ἀντιλήψεις, περὶ τοῦ ἂν μιὰ τέτοια πολιτεία εἶναι δυνατὴ ἢ εἶναι ἢ καλύτερη, ὀδηγοῦν μονάχα σὲ ἐσφαλμένες δοξασίες. Στὶς σύγχρονες πολιτείες ὑπάρχει ἐλευθερία τῆς συνείδησης· κάθε ἄτομο ἔχει τὸ δικαίωμα νά φροντίζῃ γιὰ τὰ συμφέροντά του. Αὐτὸ ὅμως ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν πλατωνικὴν ἰδέαν».

Ἡ μεγαλοφυΐα τῆς ἱστορικῆς συνείδησης τοῦ Hegel μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις διαφωτίζει ἓνα πρόβλημα ποὺ βαραίνει μὲ τὴν παρουσία του τὴν ἐποχὴ μας, τὸ πρόβλημα, ἂν καὶ πῶς μπορούμε νά ἐπικαλούμαστε γιὰ τὶς σύγχρονες πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τὸ παράδειγμα τῆς πλατωνικῆς πολιτείας.

VIII

Τοποθέτηση τῆς πολιτείας τῶν «Νόμων».—Ἀλλὰ ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν πολιτειακὴ ζωὴ δὲν ἐξαντλεῖται μόνον μὲ τὴν συγκρότηση τῆς ἰδεατῆς πολιτείας· παρουσιάζει καὶ ἓνα σταθμὸ πλησιέστερο στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Καθὼς ἡ ψυχικὴ του διάθεση τὸν ἔστρεφε πρὸς τὴν πολιτικὴ πράξη, θέλησε κάπως νά γεφυρώσῃ τὸ χάσμα, ποὺ χωρίζει τὴν ἰδεατὴ πολιτεία τοῦ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἑλληνικὴ πολιτεία. Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ διαλόγου τοῦ «Νόμοι» καὶ ἀπὸ αὐτὸ προσδιορίζεται τὸ περιεχόμενό του.

Σὲ ἓνα χωρίο τῶν «Νόμων» ἀναφέρεται στὴν ἰδεατὴ πολιτεία του, σὲ αὐτὴν ὅπου δὲν ὑπάρχει οὔτε οἰκογένεια οὔτε ἰδιοκτησία καὶ ὅπου ἀντὶ γραπτῶν νόμων ὑπάρχουν οἱ βασιλικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐνσαρκωτὲς τῆς ἰδέας· καὶ λέει ἐκεῖ γι' αὐτὴν: «Μιὰ τέτοια λοιπὸν πολιτεία, εἴτε τὴν οἰκίσουν θεοί, εἴτε παιδιὰ θεῶν περισσότερα ἀπὸ ἓνα, θὰ τὴν κατοικοῦν, περνώντας τὴ ζωὴ τους μὲ εὐφροσύνη. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νά ψάχνωμε γιὰ ἄλλο παράδειγμα πολιτείας. Πρέπει σὲ αὐτὸ νά σταθοῦμε καὶ νά προσπαθοῦμε νά φθάσωμε σὲ αὐτὸ κατὰ τὸ δυνατόν. Αὐτὴ ὅμως ἡ πολιτεία, ποὺ ἐπιχειροῦμε ἐμεῖς τώρα νά κατασκευάσωμε, ἂν μπορούσε κάποτε νά πραγματοποιηθῆ, θὰ ἦταν ἐκείνη, ποὺ πιὸ κοντὰ στέκεται στὴν ἀθανασία καὶ ἔτσι θὰ

κατεῖχε τὴν δεύτερη θέση. Τὴν τρίτη ὁμῶς κατὰ σειράν πολιτεία, ἂν θέλῃ ὁ θεός, ἀργότερα, θὰ τὴν ἐπιβάλωμε στὴν πραγματικότητα». (Νόμ. 739 e).

Ἔτσι μᾶς φανερώνεται ἡ κλίμακα, ποὺ ἐνώνει ἰδέα καὶ πραγματικότητα. Ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης γίνεται συγκεκριμένη στὴν ἰδανικὴ καὶ ἀπραγματοποίητη πολιτεία τοῦ διαλόγου «Πολιτεία». Ἐνῶ ὁμῶς ἡ πολιτεία αὕτῃ στηρίζεται στὴν ἀνέφικτη προϋπόθεση τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν, συνθέτει ὁ Πλάτων καὶ μιὰν ἄλλη πολιτεία, ποὺ αὕτῃ πιά δὲν θεμελιώνεται σὲ ἰδεατές, ἀλλὰ σὲ ἱστορικὰ δυνατές, ἂν καὶ ὄχι ὑπάρχουσες προϋποθέσεις. Ἡ δεύτερη αὕτῃ πολιτεία εἶναι ἱστορικὰ πραγματοποιήσιμη, γιατί δὲν στηρίζεται στὴν ἰδεατὴ προϋπόθεση τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν· καὶ μάλιστα εἶναι ἡ ἀρτιώτερη δυνατὴ πραγματοποιήσιμη τῆς ἰδέας. Τέτοια εἶναι ἡ πολιτεία τῶν «Νόμων». Ἀξιολογικὰ εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴν πολιτεία τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν, ἀκριβῶς γιατί εἶναι καὶ πλησιέστερα στὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ εἶναι καὶ τῶν Νόμων ἡ πολιτεία κάτι ἐνδιάμεσο μεταξὺ πραγματικότητας καὶ ἰδέας, ὅπως εἶναι καὶ ἡ ἰδανικὴ πολιτεία. Ἐνῶ ὁμῶς ἡ ἰδανικὴ πολιτεία εἶναι τὸ ἄμεσο ἀπαύγασμα τῆς ἰδέας, εἶναι μιὰ στιγμή τῆς ἰδέας τῆς ἴδιας, ἡ πολιτεία τῶν Νόμων δὲν εἶναι μιὰ στιγμή τῆς ἰδέας, ἀλλὰ μόνον στέκεται «ἐγγύτατα ἀθανασίας», δηλαδὴ τῆς ἰδέας, ἐνῶ σύγχρονα εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἀκόμη δὲν εἶναι ἱστορικὰ πραγματοποιήσιμη, γιατί χρειάζεται τὴ συνδρομὴ δυνατῶν, ἀλλὰ ἀνύπαρκτων στὴν πραγματικότητα περιστατικῶν.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ δεύτερη αὕτῃ πολιτεία ἀπέναντι στὴν πραγματικότητα ἐμφανίζεται ἐπίσης μόνον σὰν μιὰ καθοδηγητικὴ ἀρχή, ὅσο καὶ ἂν ὑπολογίζη περισσότερο τὶς ἀτέλειες καὶ τὶς ἀδυναμίες τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Πλάτων ἔτσι, κατὰ τὸ χωρίο τῶν Νόμων ποὺ ἀναφέραμε, δὲν μπορούσε νὰ ἀρκεσθῇ καὶ στὴν δεύτερην αὕτῃ πολιτεία, μιὰ ποὺ ἤθελε νὰ φθάσῃ ὡς τὴν πραγματικότητα. Σκεπτόταν ἀκόμη νὰ συνθέσῃ καὶ μιὰ τρίτη πολιτεία, αὕτην ἄμεσα πιά ἱστορικὰ ἐφικτὴ, ποὺ θὰ ἔπρεπε καὶ θὰ ἤθελε νὰ τὴν μεταβάλλῃ σὲ πραγματικότητα. Ἡ πρόθεσή του ὁμῶς αὕτῃ δὲν πραγματοποιήθηκε.

Οἱ νόμοι στὴν πολιτεία τῶν «Νόμων».— Ἄν στὴν ἰδανικὴ πολιτεία δὲν χρειάζονται νόμοι ἢ ἄλλες δεσμεύσεις γιὰ τοὺς ἄρχοντες, τοῦτο ὀφείλεται στὴν παρουσία τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν, ποὺ ἔχοντας τὴ νόηση τῶν ἰδεῶν, ὠρίζαν σὲ κάθε περίπτωση τὸ δίκαιο, μὲ μόνον κριτήριον τὸ λόγο. Στὴν κακὴ πολιτεία ὑπάρχουν ἀντίθετα πολλοὶ καὶ ἀύστηροὶ νόμοι. Στὴν πολιτεία τῶν «Νόμων», ποὺ στέκει

ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς τὶς δύο, ἔπρεπε νὰ βρεθῆ καὶ νὰ ἰσχύσῃ τὸ μέτρο, ποὺ θὰ συνδύαζε καὶ τὰ δύο στοιχεῖα. Ἔτσι ὀρίζεται, ὅτι νόμοι θὰ ὑπάρχουν, ἀλλὰ θὰ ἀφήνουν ἓνα πλαίσιο ἐλευθερίας στὸν ἐφαρμοστή. Στὴ μέτρια αὐτὴ πολιτεία οὔτε τέλεια γνῶση τοῦ λόγου, τοῦ ὀρθοῦ δικαίου θὰ ὑπάρχη, οὔτε ὅμως καὶ τέλεια ἀγνωσία. Θὰ ὑπάρχη ἡ δυνατότητα τῆς γνῶσης. Γι' αὐτὸ οἱ νόμοι θὰ συντάσσονται μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ μὴν ἐπιβάλλονται ἀναιτιολόγητα στὸν ἐξουσιαζόμενο. Πρὶν ἀπὸ κάθε νομοθετικὴ ἐπιταγὴ θὰ προτάσσεται, ὅπως ἐγίνε ἀργότερα στὰ βυζαντινὰ νομοθετήματα, ἓνα προοίμιο, ἓνα εἶδος εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως, ὅπου θὰ ἐκθέτῶνται οἱ λόγοι ποὺ ἐπιβάλλουν τὴν ἰσχὺ τοῦ νόμου. Μὲ αὐτὰ τὰ προοίμια ἐπιδιώκει ὁ Πλάτων νὰ ζωντανέψῃ τὸ νεκρὸ γράμμα τοῦ νόμου καὶ νὰ τὸ καταστήσῃ ὄργανο παιδείας τῶν ἐξουσιαζομένων. Τέτοιοι θὰ εἶναι οἱ νόμοι στὴ μέτρια αὐτὴ πολιτεία.

Ἡ πολιτειακὴ μορφή τῶν «Νόμων».— Γιὰ τὴν πολιτικὴ μορφή φροντίζει ὁ Πλάτων νὰ διαπλασθῆ ἔτσι, ὥστε νὰ ἀναπληρωθῆ μὲ τὸν καλύτερο τρόπον ἢ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ λόγου. Στὴν πολιτεία τῶν Νόμων εἶναι ἀδύνατη ἡ κυριαρχία αὐτῆ, ἀφοῦ λείπει τὸ στοιχεῖο τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ εἶναι ἀδύνατη ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, εἶναι ἀπρόσφορος καὶ ὁ ἀπόλυτος ἀφανισμὸς τῆς ὑποκειμενικότητος. Εἶναι ἀνάγκη στὴν πολιτεία τῶν «Νόμων» νὰ δοθῆ κάποια ἀνεξαρτησία στὰ ἄτομα καὶ νὰ περιορισθῆ ἡ κυριαρχία καὶ ἡ δικαιοδοσία τῆς πολιτείας. Πρέπει λοιπὸν ὁ νομοθέτης τῆς πολιτείας, ποὺ στέκει πρὸς τὴν πραγματικότητα, νὰ συνδυάσῃ τὰ δύο αὐτὰ αἰτήματα· τὸ αἶτημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου καὶ τὸ αἶτημα τῆς ἀπεριόριστης κυριαρχίας τῆς πολιτείας. Ἀπὸ τὶς πολιτειακὰς μορφὰς ποὺ ὑπάρχουν στὴν πραγματικότητα, στὸ πρῶτο αἶτημα ἀνταποκρίνεται ἡ δημοκρατία, στὸ δεύτερο ἡ μοναρχία. Ὁ συνδυασμὸς λοιπὸν δημοκρατικῶν καὶ μοναρχικῶν στοιχείων θὰ μᾶς δώσῃ τὴν καλύτερη πολιτειακὴ μορφή.

Ἔτσι, ἡ πολιτεία τῶν Νόμων, ὅλες τὶς ἐξουσίες τὶς ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν λαό. Καθιερώνει τὴν καθαρὴ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀλλὰ ἀντίθετα πρὸς νεώτερες τάσεις, ποὺ τὴ θεμελίωσι τῆς κυριαρχίας στὴ θέληση τοῦ λαοῦ τὴ θεωροῦν σὰν ἀπόλυτη καὶ τελειωτικὴ, ὁ Πλάτων προχωρεῖ στὴ θεμελίωσι καὶ αὐτῆς τῆς πηγῆς τῆς ἐξουσίας. Ἐπάνω καὶ ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ λαοῦ ὑπάρχει μιὰ ἰσχυρότερη κυρίαρχη θέληση, ἡ θέληση τοῦ νόμου. Μονάχα ἀπὸ τὸ νόμο καὶ μονάχα μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ νόμου ἔχει ἰσχὺ ἡ θέληση τοῦ λαοῦ. Τὴν πρώτην αὐτὴ κυρίαρχη θέληση τοῦ νόμου δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τὴν θίξῃ ὁ λαός, οὔτε νὰ τὴν μεταβάλλῃ. Αὐτὸ εἶναι στὴ διο-

γάνωση τῆς πολιτείας τῶν «Νόμων» τὸ στοιχεῖο τὸ μοναρχικό. Μονάρχης εἶναι μονάχα ὁ νόμος.

Τὸ ἄτομο στοὺς «Νόμους».— Καὶ στὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ἐπικρατεῖ ἡ ἴδια τάση, νὰ συνδυασθῇ τὸ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα μὲ τὰ αἰτήματα τῆς ὑποκειμενικότητος. Στὴν ὀργάνωση τῆς ἰδανικῆς πολιτείας ἔχει ἐντελῶς ἐξοβελισθῇ τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου· ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ οἰκογένεια δὲν ὑπάρχουν. Στὴ ζωὴ τῆς κακῆς πολιτείας τὸ ἀτομικὸ συμφέρον λυμáίνεται τὰ πάντα καὶ οἱ κοινωνικοὶ θεσμοὶ δουλεύουν κάθε φορὰ στὸ συμφέρον ὠρισμένων ἀτόμων. Στὴν πολιτεία τώρα τὴν ἐνδιάμεση ὑπάρχει ὡς θεσμὸς καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ ἰδιοκτησία. Ἀναγνωρίζεται δηλαδὴ τὸ συμφέρον καὶ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ ἀτόμου. Σύγχρονα ὅμως μὲ τὴν ἀναγνώριση αὐτῆ ὑποβάλλεται τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου καὶ σὲ αὐστηροὺς περιορισμοὺς, ἔτσι πού ποτὲ νὰ μὴν μπορέσῃ νὰ γίνῃ δυνατώτερο ἀπὸ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου.

Ὑλικές προϋποθέσεις.— Βέβαια ὅμως, γιὰ νὰ ἰδρυθῇ μιὰ μὲ τὸν τρόπο τοῦτο συγκροτημένη πολιτεία, χρειάζεται ἓνα πρόσφορο ἔδαφος. Χρειάζονται ὠρισμένες ὕλικές προϋποθέσεις. Ἡ χώρα πρῶτα πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλη γιὰ μιὰ τέτοια πολιτεία. Πρέπει νὰ εἶναι ὄχι παραλιακὴ, ἀλλὰ μεσογειακὴ. Ἡ θάλασσα στρέφει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν κερδοσκοπία καὶ ἔτσι δυσκολεύει τὴν ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ του παιδεία. Ἐπειτα χρειάζεται καὶ ὁ λαὸς νὰ εἶναι κατάλληλος. Στὸ ζήτημα ὅμως, ποῖος λαὸς εἶναι κατάλληλος, ἐκφράζει μιὰν ἀμφιβολία ὁ Πλάτων. Ἄραγε πρέπει νὰ εἶναι ὁ λαὸς αὐτὸς μιὰ ἐθνικότητα ἐνιαία μὲ κοινὴ τὴν καταγωγὴν, τὴ γλῶσσα καὶ τὶς παραδόσεις; Τότε ἡ καθιέρωση τῆς νέας νομοθεσίας θὰ συναντήσῃ μεγάλην ἀντίσταση στὶς παραδόσεις καὶ τὰ θέσμια, πού θὰ ἰσχύουν μέσα στὴν ἐνιαίαν αὐτὴν ἐθνικότητα. Μήπως πρέπει ὁ λαὸς τῆς πολιτείας νὰ σχηματισθῇ ἀπὸ μιὰν ἀσύνδετη μᾶζα; Τότε ἡ ἀντίσταση τῆς παράδοσης θὰ λείπῃ, ἀφοῦ κανένας θεσμὸς δὲν θὰ ὑπάρχῃ, πού ὁμοίμορφα νὰ ἰσχύῃ στὴν ὁλότητα ἐνὸς τέτοιου λαοῦ· θὰ λείπῃ ὅμως τότε καὶ τὸ στοιχεῖο τὸ ψυχολογικόν, πού στὴ συνείδηση ἐνὸς λαοῦ στηρίζει τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἥθη. Σὲ αὐτὴν τὴν ἀμφιβολία δὲν δίνει ὁ Πλάτων καμμιά λύση.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κατάλληλο λαὸν χρειάζονται ἀκόμη καὶ οἱ ἐξαιρετικὲς προσωπικότητες, πού θὰ γίνουν οἱ πρῶτοι νομοθέτες καὶ κυβερνήτες τῆς πολιτείας. Καὶ προσθέτει, ξαναγυρίζοντας πάλι στὴν ἀγαπημένη του σκέψη ὁ Πλάτων, πῶς θὰ ἦταν ἴσως τὸ καλύτερον ἂν συνεργαζόταν ἓνας φιλόσοφος μὲ ἓναν ἀπόλυτον κυρίαρχον.

Προχωρεῖ ὅμως ὁ Πλάτων καὶ στὴ ρύθμιση εἰδικώτερων ὄρων.

Οἱ πολῖτες τῆς πολιτείας αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἀριθμητικὰ ὠρισμένοι. Ὁ ἀριθμὸς τους θὰ ὑπολογίζεται μὲ δυὸ κριτήρια. Πρῶτα, πόσους μπορεῖ νὰ διαθρέψῃ μὲ σπαρτιατικὰ λιτὸν τρόπον ἡ γῆ τῆς πολιτείας· ἔπειτα, πόσοι χρειάζονται γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθῇ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐπίθεση τῶν ἐνδεχόμενων ἐχθρῶν. Ὁ Πλάτων παίρνει ἕναν ὑποθετικὸν ἀριθμὸν πέντε χιλιάδων σαράντα πολιτῶν, γιὰτὶ εἶναι πολλαπλὰ διαιρετός. Σὲ τούτους ὀρίζει ὑποθετικὰ τοὺς πολῖτες τῆς πολιτείας τῶν «Νόμων». Ἀντίστοιχα μοιράζεται καὶ ἡ γῆ τῆς πολιτείας σὲ κλήρους ἴσης ἀξίας· κάθε πολίτης μὲ τὴν οἰκογένειά του παίρνει ἀπὸ ἕναν. Γιὰ νὰ ὑπάρχῃ ἰσορροπία κοινωνικὴ, οἱ οἰκογένειες δὲν πρέπει νὰ αὐξήσουν πέρα ἀπὸ τὸν ὠρισμένο αὐτὸν ἀριθμὸν. Ὅταν τυχὸν ὁμως αὐξήσουν, τότε ἡ πολιτεία πρέπει νὰ φροντίσῃ νὰ ἀπομακρύνῃ ὅσους πλεονάζουν, ἰδρύνοντας ἀποικίες καὶ προκαλώντας μεταναστεύσεις. Διατηρεῖται ἔτσι σταθερὴ ἡ ἀντιστοιχία τῶν ὠρισμένων κλήρων καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Καὶ γιὰ νὰ διατηρηθῇ καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἀναλογία αὐτῆς οἰκογενειῶν καὶ κλήρων, ὀρίζεται ὅτι οἱ κλήροι εἶναι ἀναπαλλοτρίωτοι. Ἔτσι ἡ κτήση τῆς γῆς μένει πάντοτε μοιρασμένη καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συγκεντρωθῇ σὲ λίγα χέρια. Νομίσματα ὑπάρχουν καὶ κυκλοφοροῦν στὴν πολιτεία τῶν «Νόμων», ἔχουν ὁμως ἀξία στὸ ἐσωτερικὸ μόνον τῆς πολιτείας καὶ ὄχι σὲ ὅλοκληρὴ τὴν Ἑλλάδα. Χρυσάφι καὶ ἀσημι, πού βέβαια ἔχουν παντοῦ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία ἀξία, ἀπαγορεύεται νὰ κατέχουν οἱ ἰδιῶτες. Μόνον ἡ πολιτεία μπορεῖ νὰ κατέχῃ τέτοια μέταλλα καὶ νομίσματα, πού ἔχουν παντοῦ ἀξία, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν στίς συναλλαγές μὲ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ γιὰ νὰ τὰ δίνῃ στοὺς ἰδιῶτες, πού μὲ τὴν ἄδεια τῆς ταξιδεύουν ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία.

Ταξικὴ οἰκονομικὴ διάρθρωση.— Καὶ ὁμως, μὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς περιορισμούς, πάντα θὰ προκύψῃ κάποια περιουσιακὴ ἀνισότητα. Θὰ συγκεντρωθῇ τὸ χρῆμα αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς μόνον κυκλοφορίας, πού ἡ κατοχὴ του ἐπιτρέπεται ἀπεριόριστα, καὶ ἀκόμη θὰ συγκεντρωθοῦν καὶ ἄλλα κινητὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ. Αὐτὴν τὴν ἀναγκαστικὰ περιορισμένη οἰκονομικὴ ἀνισότητα ὄχι μόνον τὴν παραδέχεται ἐδῶ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ τὴν βάζει καὶ ὡς βάση γιὰ τὴν διαίρεση τῶν πολιτῶν σὲ τέσσερες περιουσιακὰς τάξεις. Ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν ὅπου ἀνήκει θὰ εἰσφέρῃ ὁ κάθε πολίτης χρήματα καὶ ὑπηρεσίες. Βάζει ὁμως ὁ Πλάτων καὶ σὲ αὐτὴν τὴν δυνατὴ οἰκονομικὴν ἀνισότητα περιορισμούς. Ἔτσι ὀρίζει ἕνα κατώτατον ὄριον πείνας καὶ ἕνα ἀνώτατον ὄριον πλούτου. Ὅριον κατώτατον εἶναι ὁ κλήρος, πού δόθηκε στὸν καθένα. Ὅριον ἀνώτατο τὸ τετραπλάσιον τῆς ἀξίας

τοῦ κλήρου. "Ὅ,τι ἀποκτήσῃ κανεὶς πέρα ἀπὸ τοῦτο τὸ ὄριο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δικό του, ἀλλὰ γίνεται περιουσία τῆς πολιτείας. Ἡ περιουσιακὴ κατάστασις τοῦ καθενὸς εἶναι πάντοτε γνωστὴ στοὺς ἄρχοντες τῆς πολιτείας, ἀφοῦ αὐτοὶ τὴν διαπιστώνουν κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν πολιτῶν σὲ περιουσιακὰς τάξεις.

Ἡ χώρα τῆς πολιτείας ἔχει κέντρο τῆς μίαν μόνον πόλιν πού κατοικοῦν ὅλοι οἱ πολῖτες. Ἡ πόλις αὕτη πρέπει νὰ εἶναι κτισμένη στὴ μέση τῆς χώρας. Ἔτσι εὐκολύνεται καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι καὶ δικαιοτέρα μοιρασμένη, κάθε κλῆρος διαιρεῖται πάντα σὲ δύο κομμάτια· τὸ ἓνα βρίσκεται κοντά, τὸ ἄλλο μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλιν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο γίνονται καὶ οἱ κλῆροι εὐκολώτερα ἰσάξιοι καὶ δὲν τυχαίνει ἓνας ὀλόκληρος σὲ γῆ κακὴ καὶ ἓνας ἄλλος ὀλόκληρος σὲ καλὴ.

Μέσα στὴν πολιτεία ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολῖτες θὰ ζοῦν καὶ οἱ μετοικοὶ, δηλαδὴ οἱ ξένοι. Σὲ αὐτοὺς χορηγεῖται μιὰ χρονικὰ περιορισμένη ἄδεια διαμονῆς ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ ἀσκοῦν κάποια χρήσιμη τέχνη. Εἴκοσι χρόνια μπορεῖ νὰ διαρκῆ ἡ ἄδεια τῆς διαμονῆς τους· ἐπιτρέπεται ὅμως καὶ νὰ παρατείνεται. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τοὺς μετοίκους ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ οἱ δοῦλοι. Οἱ δοῦλοι δουλεύουν στὰ οἰκιακὰ ἔργα καὶ στοὺς ἀγροὺς καὶ γενικὰ σὲ ὅλες τὶς χειρωνακτικὰς ἐργασίας.

Τῶν πολιτῶν ἀποκλειστικὰ ἔργο εἶναι ἡ φροντίδα γιὰ τὴν πολιτεία. Καί, τονίζει ὁ Πλάτων, πὼς ὅσο καὶ ἂν φαίνονται ἄεργοι οἱ πολῖτες του, εἶναι στ' ἀλήθεια ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν ἐργασία τὴν πιὸ βαρειά, μιὰ ἐργασία πού ποτὲ δὲν θὰ ἐπιτρεπόταν νὰ γίνῃ πάρεργο. Γι' αὐτὸ πρέπει καὶ ἀποκλειστικὰ νὰ ἀφιερώνωνται σὲ αὐτὴν οἱ πολῖτες. Οἱ ἄλλες ἐργασίες ἀρμόζουν στοὺς μετοίκους καὶ στοὺς δούλους.

Ἡ γυναίκα στοὺς «Νόμους».— Οἱ γυναῖκες κατὰ τὴν πολιτικὴ τους λειτουργία εἶναι καὶ ἐδῶ ἰσότιμες μὲ τοὺς ἄνδρες. Ἐκτελοῦν καὶ στενὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Οἱ γυναικεῖες ὅμως στρατιωτικὰς δυνάμεις εἶναι περιορισμένες στὴ φύλαξιν τῆς χώρας, ὅταν ὁ ἀνδρικός στρατὸς βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν χώρα. Ὁ γάμος εἶναι ὑποχρεωτικός γιὰ ὅλους ἀπὸ τὰ τριάντα ἕως τὰ τριάντα πέντε τοὺς χρόνια. Γιὰ τὶς γυναῖκες ἡ ὑποχρέωσις ἀρχίζει στὰ δεκάξιν χρόνια. Σὲ αὐτὴν τὴν ἡλικίαν πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ παντρεύωνται· εἶναι ἡ καλύτερη ἡλικία γιὰ τὴν παιδοποιία, πού καὶ σὲ αὐτὴ τὴν πολιτεία ἐπιτάσσεται ἀπὸ τὸ νόμο. Τὸ κοινοβιακὸ σύστημα πού θεσπίζεται στὴν ἰδανικὴ πολιτεία, δὲν ἰσχύει

καὶ σὲ τούτῃ ὑπάρχουν ὁμῶς καὶ σὲ αὐτὴν καὶ εἶναι ὑποχρεωτικὰ τὰ συσσίτια.

Ἡ παιδεία τῶν Νόμων.— Καὶ ἡ παιδεία γίνεται καὶ αὐτὴ ἐπιεικέστερη καὶ πιὸ εὐκαμπτη. Μένει βέβαια πάντα τὸ πρῶτο καὶ κύριο μέλημα ὅπως στὴν «Πολιτεία». Μόνον ποὺ ἡ μέθοδος διαφέρει. Γιατὶ ἐδῶ τὸ ἔργο τῆς παιδείας δὲν τὸ ἀσκεῖ ἀμέσως καὶ ἀποκλειστικὰ ἡ πολιτεία, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ οἰκογένεια, σύμφωνα ὁμῶς πάντα με τοὺς κανόνες ποὺ ἡ πολιτεία θεσπίζει, ὥστε νὰ διέπεται ἀπὸ ἓνα ἐνταῖο πνεῦμα, μιὰ κοινὴ κατεύθυνση. Ἡ κατεύθυνση αὐτὴ δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη ποὺ δίνεται στὴν «Πολιτεία». Ἡ βασικὴ διαφορὰ ἔγκειται στὸ ὅτι ἐδῶ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν παιδεία, κινούμενη μέσα σὲ χαλαρώτερα δεσμὰ, ἐκτείνεται σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες καὶ δὲν περιορίζεται στὶς δυὸ ἀνώτερες τάξεις ὅπως στὴν Πολιτεία.

Οἱ ἄρχοντες τῶν «Νόμων».— Ἐκεῖ ὅπου ἐκδηλώνεται ἡ κύρια διαφορὰ τῶν δύο πλατωνικῶν πολιτειῶν εἶναι στὴν συγκρότηση τῶν ὀργάνων τους. Τριάντα ἑπτὰ νομοφύλακες ἀποτελοῦν τὸ κύριον ὄργανο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Αὐτοὶ ἐπιβλέπουν τὴν τήρηση τῶν νόμων, αὐτοὶ ἐλέγχουν τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν τῶν πολιτῶν καὶ ἀναλόγως προβαίνουν στὴν κατάταξή τους σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς τέσσερες τάξεις. Μιὰ ποὺ ἐδῶ ἡ ἐξουσία στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, οἱ νομοφύλακες ἐκλέγονται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν. Ἡ ἐκλογή τους διεξάγεται κατὰ μιὰν πολύπλοκην διαδικασίαν. Ἐκλέκτορες εἶναι ὅλοι ὅσοι ἐξεπλήρωσαν τὶς στρατιωτικὰς τους ὑποχρεώσεις. Αὐτοὶ ἐκλέγουν τριακόσιους πολῖτες καὶ ὕστερα, ἀπὸ αὐτούς, με μιὰ δεύτηρη ψηφοφορίαν, ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς τριακόσιους ἑκατὸ. Ἀκολουθεῖ μιὰ τρίτη ψηφοφορία γιὰ νὰ ἐκλεγοῦν, ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτούς ἑκατὸ, οἱ τριανταεπτὰ νομοφύλακες.

Στοὺς νομοφύλακες αὐτούς παραστέκεται ἓνα συμβουλευτικὸ σῶμα ἀπὸ τριακόσια ἐξήντα μέλη. Κάθε περιουσιακὴ τάξις ἀναδεικνύει ἴσον ἀριθμὸν μελῶν, δηλαδὴ ἐνενηντα. Τὸ σύστημα τῆς ἐκλογῆς καὶ αὐτῶν εἶναι ἐπίσης πολύπλοκο. Ἐκλέγονται καὶ ἐδῶ περισσότεροι ἀπὸ κάθε τάξις καὶ τελικὰ κληρώνονται, ἀπὸ αὐτούς ποὺ εἶχαν ἀρχικὰ ἐκλεγῆ, ἐκεῖνοι ποὺ γίνονται μέλη τοῦ συμβουλευτικοῦ σώματος. Τὸ σῶμα τοῦτο διαιρεῖται σὲ δώδεκα τμήματα· τὸ κάθε τμήμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τριάντα ἄνδρες. Κάθε μῆνα βρίσκειται σὲ ὑπηρεσίαν κατὰ σειρὰν καὶ ἀπὸ ἓνα τμήμα. Ὅσο γιὰ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν αὐτὴ ἀσκεῖται ἀπὸ δικαστήρια ποικίλης συγκροτήσεως. Εἰς πρῶτον βαθμὸν δικαιοδοσίας τὰ δικαστήρια συγκροτοῦνται ἀπὸ διαιτητές· εἰς δεύτερον βαθμὸν τὰ δικαστήρια ἀποτελοῦνται ἀπὸ δικαστές, ποὺ ὀρίζον-

ται διὰ κλήρου μεταξὺ τῶν πολιτῶν· καὶ τέλος εἰς τρίτον βαθμὸν τὸ δικαστήριον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄρχοντες τῆς πόλεως, διαλεγμένους μέσα ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀρχόντων. (Νόμοι 766 d, 956 b.). Ἡ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων διαδικασία εἶναι δημοσία, ὅπως πάντα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ὄργανα ποὺ ἀσκοῦν τὶς λειτουργίες τῆς πολιτείας. Ἐπάνω ἢ παράπλευρα πρὸς αὐτὰ τὰ ὄργανα ἐγκαθιδρύει ὁ Πλάτων τῶν «Νόμων» καὶ ἕνα σῶμα ποὺ, χωρὶς νὰ ἀσκῆ καμμιά λειτουργία, ἀσκεῖ μίαν ἀνώτατη ἐποπτεία ἐπάνω στὰ ὄργανα τῆς πολιτείας. Πρόκειται γιὰ τὸ νυκτερινὸ συμβούλιον τῶν φιλοσοφικῶν μορφωμένων πολιτῶν, ποὺ κάθε ὄρθρον συνέρχονται γιὰ νὰ παρακολουθοῦν μὴ τυχόν καὶ ξεφύγη ἡ πολιτεία ἀπὸ τὴν νομοθετικὰ χαραγμένη γραμμὴ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς. (Νόμοι 961 a).

Ἡ ὑπαρξὴ θετικῶν κανόνων.— Τούτῃ τῇ γραμμῇ τὴν ὀρίζουσι ἐδῶ· πῶς οἱ νόμοι, γιὰτὶ ὀλόκληρη ἡ πολιτεία συγκροτεῖται χωρὶς τὴν ἰδεατὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπαρξῆς «βασιλικῶν ἀνδρῶν». Χλωμόν ἀντικατοπτρισμὸ αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ἀποτελεῖ μόνον τούτῃ ἡ νυκτερινὴ συνέλευσις τῶν φιλοσοφημένων πολιτῶν. «Ὡς ἄρα νόμους ἀνθρώπους ἀναγκαῖον τίθεται καὶ ζῆν κατὰ νόμους ἢ μηδὲν διαφέρειν τῶν πάντη ἀγριωτάτων θηρίων». (Νομ. 874 e). «Ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ κυβερνᾷ ὁ νοῦς, ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι κανενὸς δοῦλος ἢ ὑπήκοος, ἀλλὰ μόνον τῶν πάντων ἀρχῶν, μόνον ἕνα ὑποκατάστατο ὑπάρχει, ὁ νόμος. «Διὸ δὴ τὸ δεῦτερον αἰρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον. (Νομ. 875 e).

Ὁ Πλάτων σὲ τοῦτον τὸν διάλογο προχωρεῖ στὴν διατύπωσιν συγκεκριμένων κανόνων δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ποὺ ἐνδιαφέρουν τὸν ἱστορικὸ τοῦ δικαίου πολὺ περισσότερο, παρά τὸν φιλόσοφο. Μερικὰ ὅμως σημεῖα αὐτῆς τῆς νομοθεσίας παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴ γενικὴ θεωρίαν τοῦ δικαίου καὶ πρέπει νὰ μνημονευθοῦν.

Ἡ θεωρία περὶ ποινῆς.— Στούς ποινικοὺς νόμους ὁ Πλάτων ἀκολουθεῖ πρὸ πάντων τὴν ἀττικὴν νομοθεσίαν. Τούς στηρίζει ὅμως σὲ μιὰ προσωπικὴν του θεωρίαν περὶ ποινῆς, ποὺ διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη ὅλο της τὸ βάρος. Ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ διατύπωσε τὴν θεωρίαν τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς προλήψεως κατὰ τὸν διαυγέστερον τρόπο. «Ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν, οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται—οὐ γὰρ ἀντό γε πραχθὲν ἀγέννητον θείη—ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος, μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα». (Πρωταγ. 324 b). «Ὅποιος ἀδικήσῃ πρέπει νὰ τιμωρηθῇ ὅχι

γι' ἄλλο λόγο, ἀλλὰ «ὅπως μὴ ἐγχρονισθὲν τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας ὑπουλον τὴν ψυχὴν ποιήσῃ καὶ ἀνίατον». (Γοργίας 480 a). Ἔτσι σαφῶς καθορίζεται ἡ ἔννοια τῆς εἰδικῆς προλήψεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν γενικὴν πρόληψη ὑποστηρίζει παράλληλα ὁ Πλάτων, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο· «Προσῆκει δὲ παντὶ τῶ ἐν τιμωρία ὄντι, ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ, ἢ βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι ἢ παραδείγματι τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὀρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχη φοβούμενοι βελτίους γίνωνται». (Γοργίας 525 b). Τὴν ἴδια θεωρίαν ἀναπτύσσει ὁ Πλάτων καὶ στοὺς «Νόμους», πρῶτο πρῶτο δείχνει πόσο σταθερὰ ἐνέμεινε σὲ αὐτήν. Ὁ ἐγκληματίας πρέπει νὰ τιμωρῆται γιὰ νὰ προληφθοῦν ἄλλα ἐγκλήματα. «Οὐκ ἔνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδούς τὴν δίκην —οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγέννητον ἔσται ποτέ— τοῦ δ' ἐς τὸν αὔθις ἔνεκα χρόνον ἢ τὸ παράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιούμενον ἢ ζωφῆσαι μέρη πολλὰ τῆς τοιαύτης συμφορᾶς». (Νόμοι 934 a).

Ἡ νομοτεχνικὴ τῶν Νόμων.— Ἀλλὰ ὁ Πλάτων σὲ αὐτὸν τὸν κύκλο τῶν σκέψεων θίγει καὶ ἓνα ἄλλο σημαντικώτατο θέμα, ποὺ δὲν ἀφορᾷ μόνον τὴν ποινικὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ γενικὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου ἄλλα ὀρίζει ὁ νομοθέτης καὶ ἄλλα, ἐξειδικεύοντας τὴν νομοθετικὴν βούλησιν, ὀρίζει ὁ δικαστής. Ποῦ πρέπει νὰ σταματήσῃ ὁ νομοθέτης καὶ ποῦ νὰ ἀρχίσῃ ὁ δικαστής; Γιὰ τὸν Πλάτωνα, ποῦ ἔχει ἀπόλυτην ἐπίγνωσιν, ὅτι ὁ νομοθέτης δὲν μπορεῖ νὰ προβλέψῃ ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα τῆς ζωῆς καὶ διατυπώνει κατ' ἀνάγκην μόνον συγκεκριμένους ὀρισμοὺς στοὺς ὁποίους θέλει νὰ ὑποτάξῃ ὅλες τὶς ἐμφανιζόμενες περιπτώσεις, ὅπως σὲ μιὰ προκρούστεια κλίνη, τὸ ἰδεῶδες θὰ ἦταν, καθὼς ξέρωμε, νὰ μὴν ὑπάρχουν νομοθετημένοι κανόνες καὶ κάθε περίπτωση νὰ τὴν ρυθμίζῃ ὁ λόγος τῶν ἀρχόντων. Ἐπειδὴ ὅμως τέτοιοι ἰδανικοὶ ἄρχοντες λείπουν ἐδῶ στοὺς Νόμους καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν νόμοι, πρέπει τουλάχιστον νὰ περιορίζωνται σὲ γενικοὺς ὀρισμοὺς, ποὺ νὰ ἀφήνουν μεγάλα περιθώρια πρωτοβουλίας στὸν δικαστή. Βέβαια αὐτὸ γίνεται γιὰ τὴν πολιτεία τῶν Νόμων ὑποτίθεται ὅτι οἱ δικαστὲς μετέχουν τοῦ λόγου καὶ ἔχουν ἀκηλίδωτο ἦθος. Ἄν ἐπρόκειτο νὰ θεσπισθοῦν νόμοι γιὰ πολιτεῖες, ὅπου τὰ δικαστήρια εἶναι «φαῦλα καὶ ἄφωνα», δηλαδή, ποὺ δικάζουν κρυφὰ ἢ, κάτι χειρότερο, ποὺ δὲν εἶναι ἄφωνα «ἀλλὰ θορύβου μεστά, καθάπερ θεάτρα, ἐπαινοῦντα τι βοῆ καὶ ψέγοντα τῶν ρητόρων ἐκάτερον ἐν μέρει», ὅποτε δικάζει τὸ πάθος καὶ ὄχι ὁ λόγος, τότε ὁ νομοθέτης, γιὰ νὰ προλάβῃ χειρότερα, θὰ ἔπρεπε νὰ προβλέψῃ στοὺς νόμους

λεπτομερειακά και τις ποινές και κάθε είδους κύρωση. (Νομ. 876 b). Έτσι, για τις πραγματικές πολιτείες, που δεν έχουν αποχαλινωθεί ηθικά, οι νόμοι είναι αναγκαίοι, αλλά νόμοι, που, για να μην συγκρούονται με τη δικαιοσύνη, πρέπει να είναι πολύ ευρείς, για να μπορέσει ο δικαστής, μέσα στα ευρέα αυτά πλαίσια, να προσαρμόζει την καθολική τάξη της πολιτείας στην άπειρομορφία της κοινωνικής ζωής.

Και σε τούτο το σημείο, όπως και στη θεωρία περί ποινής, ο Πλάτων αποδεικνύεται πιο σύγχρονος από ό,τι πολλοί θεωρητικοί του δικαίου ακόμη και του είκοστου αιώνα.

Το ιδιωτικό δίκαιο.— Και στη σφαίρα του ιδιωτικού δικαίου ο Πλάτων διαπνέεται από αντιλήψεις που πολύ πλησιάζουν στις σημερινές. Εκτός από την παραδοχή της αρχής, ότι όλα τα συμβόλαια, όσα δεν είναι αντίθετα στη δημόσια τάξη, δεσμεύουν, έστω και αν άτύπως συνωμολογήθηκαν, ο Πλάτων αντιμετωπίζει όλες τις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου από την κοινωνική σκοπιά. Αγνοεί τον άκρατον ατομικισμό του 19ου αιώνα. Γι' αυτόν η ιδιοκτησία είναι κοινωνικό λειτούργημα. Υπάρχει πρό παντός για το σύνολο. Για το σύνολο υπάρχει και η κληρονομία. Χαρακτηριστικά λέει: «Έγωγ' ούν, νομοθέτης ών, ούθ' ύμᾶς ύμῶν αὐτῶν εἶναι τίθημι, οὔτε τήν οὐσίαν ταύτην· ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ύμῶν, τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἔσομένου· καὶ ἔτι μᾶλλον τῆς πόλεως εἶναι τό τε γένος πᾶν καὶ τήν οὐσίαν». (Νομ. 923 b). Πόσο μακριά βρισκόμαστε από τον ατομικισμό του κατοπινοῦ δικαίου και πόσο κοντά στις αντιλήψεις που σήμερα αρχίζουν να κυριαρχούν! Τέτοια είναι η συμβολή του Πλάτωνος και σε αυτόν τον τομέα.